

MULOQOTDA PARALINGVISTIK VOSITALAR

Asqaraliyeva Xayotxon Akbarali qizi

FarDU I kurs tayanch doktoranti

Ganiyeva Dildora Azizovna

Filologiya fanlari doktori

Annotatsiya: Ma`lumki, paralingvistikvositalarhamyozma, hamog`zaknutqkontekstgakiritiladi. Ammo, yozmanutqdakontekstningrolitudamuhimdir, chunkikontekstfaqatlingvistikvositalarnianglatadivabiryokibir-biriningma`nosiyopiqlirikichidao`nmatilmaydiganhollardaso`zyokijumladoirasinikengaytiradi. Maqolada shu kabi masalalar ko`rib chiqiladi.

Kalitso`zlar: paralingvistika, imo-ishoralar, fizologikrefleks, muloqot, vositalar, fikr.

KIRISH

Insonfikrifodalashdatildanfoydalanarekan, ma`lumaxborotninglovchigayetkazishjarayonidatilgayondoshbo`lganyordamchi(noverbal)vositalardanfoydalanadi.Paralingvistikvositalarharbirkishilikjamiyatidakommunikatsiyadatabiiravishdanutqnikuzatibboruvchivato`ldiribkeluvchiikkilamchivositabo`lgan.Paralingvistikanutqiyumuloqotbilanbirgafikr, xabar, maqsadnii fodalashdaqatnashuvchiimo-ishora, ohang, mimika, gavdaharakatlarikabivositalarnio`rganadigansohahisoblanadi.Paralingvistikvositalarsharoitgaqarabnutqnama`lumme`yorgakeltirish, xususan, ixchamlashtirish, adresantningmaqsadiniani qifodalashvazifasinibajaradi [1].

ADABIYOTLAR SHARHI

Paralingvistika

buog`zakimuloqotgahamrohbo`lganvama`lumotuzatishdaishtiroketuvchiomillarnio`rganishbilanshug`ullana diganyangitilshunoslikfanidir. Tilshunoslikfaniaynanikkitatushunchanifarqlashmuhimhisoblanadi:“paralingvistika”va“paratil”;“paralingvistika”-nolingvistikvositalarto`g`risidagifansifatida,“paratil” esa lingvistikalaloqadaishtiroketadiganvositalarnio`zichigaoladi. Fandama`lumbo`lishicha “paralingvistika” terminitilshunoslikfanigayaqindakiribkelganbo`lib,tilorqaliqo`llanmaydiganvositalarniifodaetib, uog`zakimuloqotgaasosbo`lganvaaxborotniuzatishdaishtirokyetuvchiomillarnio`rganadi. Paralingvistika - yozmatildaqo`llaniladiganvositalarya`niundovbelgisi,undovvaso`roqbelgilariningkombinatsiyasi,chizmalar, grafiklar,matnninggrafiksegmentatsiyasivauningqog`ozdajoylashishi,shriftvarang-barangto`plamlar,noodatiyimlolaridir.Masalan, Paratil bulingvistikmuloqotdaishtiroketadiganvositalarto`plami.Kengma`nodaartikulyatsiyabumuloqotjarayonidafonatsiyamomentlariningsintezi.Fonatsiyatovushparalingvistikhodisalarinio`zichigaolad ihamdaartikulyatsiyabilanbog`liq.

Ushbuishdaolibborilgantadqiqotningdolzarbligifransuzvao`zbektilidayozilganbadiiyasarlarmatnlaridama`lumbirparalingvistikhodisadanfoydalanishningmaksimalsamaradorliginianiqlashdaniborat [2].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

O`zbektilitarkibidaquyidagiinkorma`noifodalovchikinetikvositalaruchraydi:

1. Boshninggorizantalvavertikalharakatlarijahonningjudako`pxalqlaridatarqalganbo`lib, tasdiqvainkorma`noniifodalovchibo`libxizmatqiladi. Jumladan,

o‘zbeklardahamboshninggorizantalharakati“yo‘q”, vertikalharakatiesa “bor” ma’nosinibildiradi. Bubelgilarningtasdiqma’nosiuchun“boshirg‘amoq”inkorma’nosiuchun“boshinichayqatmoq”,“boshinisarak-sarakqildi”kabiishlatiladi.Masalan:

- *Maqolapaxtakasalliklari,ularnioldiniolishvabartarafetishhaqida.Ahmadtushunarlidegandekboshegib qo‘ydi.* (F.Musajonov.“Ximmat”,66-bet).

- *Cholimorqagatisarilib,boshinisarakqildi.*

- *Yo‘q!–dedixansirab.* (O‘.Hoshimov.“Ikkieshikorasi”,282-bet).

2. Tasdiqvainkorningsemantikqutbbelgilariqarama-qarshikinetikshakllarnitalabqiladi.

Boshningharakati,

xohishqo‘shilganiniifodalab,tasdiqma’nosinibildiradi.Buningantonimisifatidasuhbatdoshinifikriga,xohishigakutilmaganini–inkoriniifodalashuchunboshnioldingaharakatgaqarama-

qarshitomongaorqagasilkishhammumkinedi.To‘liqinkornibildiradi.

Buvaqtdainkorifodalovchiimo-

ishoralardanharakterlibelgisi,asosan,-

miyuklamasi orqaliifodalangan so‘roq gaplarga javob bo‘lib kelgan. Buning logik urug‘ ukesi mining tarkibi dabo‘la di.

Masalan:-*Ruchkangbormi?* Javob: Boshning gorizantalharakati.

- *Qiz “yo‘q” degandek bosh chayqadi.* (F.Musajonov.“Ximmat”,11-bet).

3. Inkorma’nosinikuchaytirishuchunba’zanbundaygaplardahamimo-

ishoralardanso‘ngyanainkoribildiruvchi javob verbalifodalanishimumkin.Masalan:-

Meniqo‘yaver,o‘zimketaman.Qiziq.Olimjonkattalardekxotirjamboshchayqadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Taxlilarimiz natijasida, paralingvistik vositalarni o‘rganish vatadqiqetish muhim ahamiyat kasbetadi.

Paralingvistik vositalar fikrni ifodalashda eng sodda, eng tejamlivositahisoblanadi. Shuningdek, ma’lum bir xabarta shishdalingvistik vositalar dayordamberadi,

ba’zi o‘rinlarda hattolingvistik vositalar vazifasini ham bajaradi. Nutqsiz vositalar mustaqil emas, balki yordamchil oqavositasi dir. Ularnutqnitayyorlaydilar, hamrohlik qiladilar, izohlaydilar,

tushuntiradilar, uning chuqurmohiyatini ochib beradilar. Shuning uchun, ularni ishlatishdan oldin, nima haqida gaplashishni bilishk erak.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Begmatov E. Hozirgi o‘zbek adabiy tilining leksik qatlamlari. T.: Fan. 2015. 199-bet.

2. Doniyorov X. Qipchoq dialektlarining leksikasi. T.: 2001.

3. Nurmonov N.A. O‘zbek tilining paralingvistik vositalari. Andijon. 2010.

4. Tursunov U., Muxtorov J., Rahmatullaev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. T.: 2015. 367-bet.